

Література

1. *Бахин В. П.* Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. — К.: Лыбидь, 1991. — С. 31.
2. *Коновалова В. Е.* Версия: концепция и функции в судопроизводстве. — К.: Вища шк., 1990. — С. 87–108.
3. *Галаган В. И.* Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 1992. — С. 9.
4. *Криминалистика* / Под ред. Н. П. Яблокова. — М., 1999. — С. 30–31.
5. *Образцов В. А.* Криминалистика: Курс лекций. — М., 1996. — С. 48.
6. *Тищенко В. В.* Корыстно-насилованные преступления: криминалистический анализ. — О.: Юрид. л-ра, 2002.
7. *Аленин Ю. П.* Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика. — О., 1996. — С. 146.
8. *Криминалистика* / Под ред. В. Ю. Шепитько. — Х.: Одиссей, 2001. — С. 32.

УДК 343.985

*В. Д. Берпаз, О. Г. Предместніков***ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ**

Діяльність по розкриттю та розслідуванню злочинів можливо уявити як процес виявлення, накопичення, переробки, передання і використання доказової інформації. Успішне запобігання, розкриття та розслідування злочинів значною мірою залежить від оперативності й своєчасності отримання слідчим потрібної інформації, її повноти і вірогідності*.

Через низький рівень обміну інформацією оперативно-розшукових органів з органами досудового слідства сотні тисяч злочинців уникають відповідальності. Так, за даними МВС України, сьогодні залишаються нерозкритими в межах строків давності 1300 тис. тяжких злочинів минулих років [1, 171].

Проблеми використання оперативно-розшукової інформації на монографічному рівні досліджувались С. С. Овчинським, методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів — Є. Д. Лук'янчиковим. Окремі аспекти розглядалися Р. С. Белкіним, В. К. Лисиченком, Ю. П. Алениним, Ю. В. Чуфаровським та ін. Разом із тим це питання ще не знайшло свого необхідного дослідження в юридичній літературі. Недостатня розробка окресленої проблеми, наявність суперечливих підходів до її розв'язання потребують постійного її переосмислення під кутом зору нових реалій, що й зумовило тему статті.

Відомо, що в широкому розумінні інформація є позначенням певної форми зв'язків або залежностей об'єктів, явищ, розумових процесів. Досліджуючи,

* Оперативно-розшукова інформація — це різновид соціальної інформації, яка одержана уповноваженими на те суб'єктами, методами, засобами і в режимі, що передбачені законодавством про оперативно-розшукову діяльність та відомчими нормативними актами.

наприклад, роль інформації в управлінні, А. Г. Маміконов пише, що «поняття «інформація» може бути витлумачена як певна сукупність відомостей (повідомлень), що визначають міру наших знань про ті чи інші події, факти в їх взаємозв'язку» [2, 83]. «Якщо в наших знаннях про який-небудь предмет, — пише А. Д. Урсул, — існує незрозумілість, непевність, а, отримавши нові відомості про цей предмет, ми можемо вже більш точно судити про нього, то це значить, що повідомлення містило в собі інформацію» [3, 32].

Ці концепції добре пояснюють інформаційні процеси, характерні для розкриття злочинів, розшуку осіб, що їх учинили, коли перевірка версій спричиняє усунення однієї непевності і виникнення нової доти, поки отримані відомості не знімуть загального стану непевності.

Слід зазначити, що рух інформації від оперативного уповноваженого до слідчого здійснюється, перш за все, з ініціативи співробітників оперативної служби.

Якщо оперативна-розшукова діяльність проводилась, то оперативна-розшукова інформація міститься:

- у довідках (рапортах) оперативного співробітника, що проводив оперативно-розшукові заходи;
- у повідомленнях конфіденційних джерел;
- у висновках різноманітних підприємств, установ, організацій, а також посадових осіб;
- у матеріалах фото-, кіно-, звуко- і відеозаписах, зроблених у процесі оперативно-розшукових заходів;
- у різноманітних матеріальних предметах, отриманих гласно і негласно при здійсненні оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами державних органів про наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винності особи, яка вчинила це діяння, й інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [4, 147];
- у протоколах проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 65 КПК України).

Інформація може бути витребувана і з ініціативи слідчого.

І. В. Озерський називає такі організаційні форми інформаційної взаємодії слідчого і органу дізнання:

- направлення слідчому матеріалів перевірки за даними, отриманими оперативно-розшуковим шляхом для вирішення питання про порушення кримінальної справи;
- ознайомлення слідчого з оперативно-розшуковими матеріалами, що стосуються розслідуваних ним справ;
- організація одночасного проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;
- узгоджене планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- спільний аналіз, обговорення й оцінка оперативної обстановки та результатів роботи у справі слідчих і оперативно-розшукових даних;
- створення слідчо-оперативних груп для виїзду на місце події;

- створення слідчо-оперативних груп для розкриття злочину «по гарячих слідах», для розслідування складних і громіздких справ, а також справ «минулих років» (нерозкритих або повернутих на дослідження);
- негайне і взаємне інформування органу слідства та дізнання один одного про злочини, що стали їм відомі із заяв та повідомлень;
- здійснення організаційного керівництва взаємодією з боку керівників органів внутрішніх справ;
- своєчасне задіяння патрульних нарядів, ДАІ, дільничних інспекторів міліції, сил та засобів інших служб органів внутрішніх справ для встановлення і затримання злочинців;
- обмін наступною інформацією;
- спільне використання техніки, засобів зв'язку, транспорту, можливості автоматизованих і оперативно-довідкових обліків, що є в розпорядженні ОВС;
- використання інших форм взаємодії, що виправдали себе на практиці та не суперечать закону» [5, 23–24].

Обмін інформацією слідчих і оперативних уповноважених по розкриттю та розслідуванню злочинів повинен будуватися згідно з вимогами КПК України, Закону України «Про оперативну-розшукову діяльність», інших законів та відповідно до вимог відомчих та міжвідомчих нормативних актів.

Так у розд. 6 наказу МВС України № 160 «Про організацію діяльності органів досудового слідства системи МВС України» наголошується, що при розслідуванні злочинів органи досудового слідства системи МВС України взаємодіють з іншими службами міністерства, керуючись чинним законодавством України. При цьому, у контексті нашого дослідження, у п. 6.2 серед принципів взаємодії називається правило «забезпечення конфіденційності та нерозголошення даних досудового слідства та оперативно-розшукової діяльності», яке має бути центральним в інформаційних процесах між слідчим і оперативним уповноваженим.

У п. 6.6.5 правильно наголошується, що при реалізації матеріалів оперативних розробок по лінії боротьби з економічною злочинністю ще до порушення кримінальної справи начальнику органу спільно з начальником слідчого та оперативного підрозділу необхідно завчасно аналізувати матеріали дослідчої перевірки та складати спільний план слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. На жаль, по інших злочинах такої взаємодії у наказі не передбачено.

У свою чергу, згідно з п. 6.22 зазначеного наказу, «орган дізнання, який отримав оперативно-розшуковим шляхом інформацію у справі про злочин, що розслідується слідчим... повинен своєчасно ознайомлювати з нею слідчого» [6, 60]. Тобто, згідно із цим наказом, слідчий МВС позбавлений права особисто знайомитися з матеріалами оперативно-розшукової діяльності. І це незважаючи на те, що інформація — це основа взаємодії. При цьому, навіть за наявності інформації, вона змінюється під час її передачі, спілкування зазначених вище суб'єктів. У зв'язку з цим не можна не враховувати те, що психологічні особливості суб'єкта, який передає інформацію, впливають на якість, достовірність, повноту.

У деяких соціально-психологічних концепціях розглядається можливість інтерпретувати весь процес людської комунікації в термінах теорії інформації подібно математичному опису передачі інформації в комп'ютерних мережах. Такий підхід не уявляється цілком коректним, оскільки крім деяких рис подібності інформаційних процесів у технічних і живих системах, ці процеси в умовах людської діяльності мають принципові відмінності від технічних систем. В умовах людського спілкування інформація не тільки передається, але й зазнає кількісних і якісних перетворень, приймається й інтерпретується різними людьми по-різному відповідно до їхньої мотивації, досвіду й інших властивостей їхньої психіки. Специфіка процесу обміну інформацією в спілкуванні людей полягає в такому.

1. На відміну від руху інформації між технічними устроями, що передають і приймають, у спілкуванні ми маємо справу зі взаємодією активних суб'єктів, які взаємно інформують один одного з метою організації спільної діяльності. Тому при передачі інформації від оперативного уповноваженого до слідчого і навпаки необхідно враховувати їхні мотиви, цілі, настановлення, способи діяльності тощо. У відповідь на послану інформацію відбувається не простий її рух, а обмін інформацією. Для суб'єкта інформація завжди набуває певну особисту значимість і зміст, тобто в комунікативному процесі об'єднується діяльність, спілкування і пізнання.

2. На відміну від кібернетичних устроїв партнери в спілкуванні намагаються вплинути один на одного, тобто обмін інформацією між людьми завжди передбачає вплив на поведінку партнера. Ефективність комунікації найчастіше визначається саме тим, наскільки вдався такий вплив, а це означає і можливість зміни самого типу взаємин, що склалися між учасниками комунікації.

3. Комунікативне спілкування, як обмін інформацією, можливе лише за умови, що партнери мають єдину або подібну систему кодування і декодування, тобто «розмовляють однією мовою».

4. В умовах людської комунікації можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри. Вони мають соціальний або психологічний характер [7, 107–109].

Крім цього дослідження і досвід свідчать, що при передачі інформації частина її якісно змінюється, з'являються перекручування і чим довше ланцюжок людей, що передають її, тим більше перекручувань можна чекати. Конкретні цифри: при усній передачі інформації від керівника до рядового співробітника абсолютно без перекручувань у середньому доходить тільки 20–25% інформації, а назад (за інстанцією) — тільки 10% [8, 217].

Інформація по вертикалі управління перекручується більше, ніж по горизонталі (між рівними за посадою). Негативна інформація при передачі нагору практично завжди прикрашена. Інформація, як вода, легше рухається вниз, ніж нагору.

Спеціалісти в галузі психології стверджують, що система комунікацій схильна перекручувати інформацію в напрямку, що збільшує можливість одержання винагороди й зменшує можливість одержати покарання. Інформація, особливо негативна, більш небезпечна для доповідаючих, ніж при горизонтальному інфор-

маційному обміні. Перекручування різко збільшуються при загостреному реагуванні начальника на інформацію, що йому не сподобалась. Кожен начальник одержує ту інформацію, яку без остраху передають йому підлеглі. Питання ускладнюється тим, що самі начальники, маючи «над собою» інших, роблять часом так само. Їм іноді вигідно не зважати на явні перекручування, робити вигляд, що вірять обману або не знають правди. Тому чим вище посада начальника, тим із більшою критичністю він повинен ставитися до одержуваної інформації і водночас він змушений користуватися нею у своїй роботі. Практично єдиний вихід для начальників усіх рангів: частіше виїжджати на місце, відмовлятися від кабінетного стилю роботи, намагатися особисто спостерігати події, суворо карати тих, хто навмисно стримує інформацію або перекручує її.

Ще більше перекручування вносяться в інформацію навмисно через конфліктні взаємини, недружелюбність членів колективу, нездорову конкуренцію, кар'єристські міркування, навмисне стримування або неподання інформації тощо. Усе це підтверджує, що інформація не просто транслюється, передається, а виступає проявом усвідомленої поведінки, наприклад, учасників кримінального процесу.

На підставі викладеного з метою оптимізації доступу слідчого та оперативно-уповноваженого до інформації по розслідуваному злочину ми пропонуємо:

- по-перше, необхідно на законодавчому рівні надати слідчому можливість особисто знайомитися з матеріалами оперативно-розшукової справи в межах тих даних, що стосуються кримінальних справ, які перебувають у його впровадженні;

- по-друге, оперативно-уповноваженого також наділити правами знайомитися з матеріалами кримінальної справи, оперативно супроводження якої він здійснює;

- по-третє, на належному рівні врегулювати у відомчих нормативних актах правовідносини зі своєчасного інформування слідчого, який спеціалізується на розслідуванні злочинів, по яких здійснюється оперативна розробка.

Тобто до порушення кримінальної справи слідчий повинен мати доступ до оперативно-розшукових матеріалів, що сприятиме покращанню діяльності зазначених посадових осіб на початковому етапі розслідування.

На жаль, сьогодні проблема взаємної довіри слідчого і оперативно-уповноваженого на правовому рівні ще не вирішена тою мірою, яка необхідна практиці розслідування злочинів, що не сприяє оптимальному руху інформації між зазначеними посадовими особами.

Організаційно це можливо покращити через новели у відомчі та міжвідомчі нормативні акти з метою створення правової бази формування слідчих підрозділів зі слідчо-оперативних груп, які структурно склалися б зі слідчого, помічника слідчого та оперативно-уповноваженого. Останній забезпечував би оперативно-розшукове супроводження кримінальних справ, що є у впровадженні слідчого.

На завершення слід констатувати, що інформаційні аспекти співпраці слідчого з оперативно-розшуковими органами під час розкриття та розслідування зло-

чинів ще не досліджені на тому рівні, який необхідний для забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів, і чекають на своїх нових дослідників.

Література

1. *Маляренко В. Т.* Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Теорія, історія і практика: Монографія. — К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2004.
2. *Мамиконов А. Г.* Управление и информация. — М.: Наука, 1975.
3. *Урсул А. О.* Отражение и информация. — М.: Мысль, 1973.
4. *Доказательства, доказывание и использование результатов оперативно-розыскной деятельности: Учеб. пособие / П. А. Громов, В. А. Пономаренков, А. П. Гушин, Ю. В. Францифоров.* — М.: ПРИОР, 2001. — 208 с.
5. *Озерський І. В.* Юридико-психологічні аспекти взаємодії слідчого з органом дізнання: Навч. посіб. — К.: Знання, 2000. — 120 с.
6. *Про організацію діяльності досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України:* Наказ МВС України № 160 від 20.02.2006 р.
7. *Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В.* Психология управления. — Х.: Фортуна-пресс, 1908. — 464 с.
8. *Столяренко А. М.* Информационное обеспечение управления и психология // Прикладная юридическая психология: Учеб. пособие для вузов / Под ред. А. М. Столяренко. — М., 2001. — 639 с.

УДК 343.985:343.71

В. В. Лавренюк

ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАЖИ

Криминалистическая характеристика преступлений и следственная ситуация относятся к числу проблем, которые в последние годы наиболее активно исследуются и обсуждаются в криминалистической научной литературе. Значение таких исследований для следственной практики очевидно. Достаточно отметить, что использование только типовых версий, разработанных с учетом криминалистических характеристик умышленных убийств, уже играет важную роль в раскрытии этих преступлений. Повышению эффективности расследования способствуют и научные рекомендации, основанные на теории следственной ситуации.

Однако по настоящее время разработку криминалистами указанных проблем нельзя признать всесторонней. По проблемам криминалистической характеристики преступлений заметен существенный разрыв между прикладными и теоретическими исследованиями. До настоящего времени продолжает оставаться дискуссионным вопрос о понятии криминалистической характеристики. Различия в определении криминалистической характеристики относятся как к понятию ее сущности и места в науке криминалистики, так и к элементам, составляющим ее содержание. Одни авторы криминалистическую характеристику считают «научной категорией» [1], другие полагают, что она составляет «состав события преступления» [2] и т. д.